

Korkeakoulutuksen taloudelliset perustat ja päämäärät

– kapitalismi ja kontingenssi akateemisten maailmojen rakentumisessa

Taavi Sundell

Philip Kitcher, Columbian yliopiston filosofian John Dewey -oppituolin professori emeritus, esittää kirjassaan *The Main Enterprise of the World: Rethinking Education* (2022) seuraavan, osaa lukijoista varmasti provosoivan väitteen:

Koulutuksen päämäärien pohtiminen niin, että otetaan sosiaalinen järjestys annettuna ja kysytään, miten näkisimme kouluja ja yliopistoja voitavan uudistaa tähän järjestykseen sopeutuakseen, olettaa liikaa – että jos perinteiset koulutuksen muodot ovat ristiriitaisessa suhteessa niitä ympäröiviin maailmoin – ongelma paikantuu kouluihin ja yliopistoihin; että tarpeellisten muutosten tulisi tapahtua koulutuksen käytännöissä, ei niitä ympäröivien yhteiskuntien patologioissa. Ennen kuin tiedustelemme, miten koulut voisivat vastata modernin maailman niille esittämiin vaateisiin, voisimme tarkastella ovatko nämä vaatimukset itsessään haitallisia ja josko viisaampaa olisikin sittenkin niiden synnyttämien paineiden höllentäminen. (Kitcher, 2022, s. 31–32)¹

Koulutus ”maailman tärkeimpänä hankkeena”, kuten Kitcher tätä kirjassaan käsittelee, viittaa siihen vuosituhansia kestäneeseen prosessiin, jonka myötä on tullut mahdolliseksi saavuttaa niitä ”kykyjä ja valmiuksia, joita aikuisilta vaaditaan pärjätäkseen fyysisissä ja sosiaali-

sisä ympäristöissään” (Kitcher, 2022, s. 32). Osana tätä laajempaa prosessia ovat sitten kehittyneet kontingentisti ne viimeaikaisemmat koulutuksen käytännöt ja institutiot, jotka meistä monilla on mielisämme keskustellessamme koulutuksesta. Kitcher erittelee kirjassaan koulutukselle kolme laajaa päämäärää tukeutuen tässä John Stuart Millin vuonna 1867 St Andrew’n yliopistossa pitämään rehtorin virkaanastujaisluentoon. Ensimmäinen koulutuksen päämääristä on juurruttaa opiskelijoihin ”kyky itsensä ylläpitoon”, tai, kuten Kitcher tämän myös kaunistelematta ilmaisee, ”kyky ansaita toimeentulo”. Toinen päämääristä on vuorostaan mahdollistaa opiskelijoille ”edistysmielinen osallistuminen kansalaiselämään” – heidän ”yhteiselonsa ympäröivässä yhteiskunnassa” –, ei ainoastaan työläisinä vaan myös kansalaisina. Kolmatta päämäärää Kitcher hahmottaa *henkilökohtaisen täyttymyksen* käsitteen kautta. Koulutuksen tulisi myös auttaa opiskelijoita ”kohtaamaan länsimaisen filosofian vanhin pulma, Sokraateen kysymys: miten elää hyvin?” (Kitcher, 2022, s. 37–38.)

Kyseisten, enemmän tai vähemmän individualististen, itsessään legitiimien päämäärien tasapainottaminen suhteessa toisiinsa on usein käytännössä haasteellista, ja niille koulutuksen käytännöissä kulloinkin annettuja painoarvoja on myös helppoa kyseenalaistaa. Tasapainottamisesta tekee entistä haastavampaa se, että mainittuja päämääriä on usein tapana punnita myös suh-

teessa valtioiden omille koulutusjärjestelmilleen asettamiin päämääriin. Yhtä kaikki, Kitcher lukeutuu siihen joukkoon, joka harmittelee omana aikanamme vallitsevaa tapaa ohittaa koko kysymys koulutuksen päämäärien kalibroinnista seuraavaan yksinkertaistavaan toteamaan vetoamalla: ”koulutusta tulee muokata työpaikan vaatimuksiin.” Tästä toteamasta on olemassa myös edellistä fundamentalistisempi muotoilu, joka vaatii kouluissa opetettavaksi ”ainoastaan asioita, joista on todennäköisesti hyötyä työmarkkinoilla”. (Kitcher, 2022, s. 51.) Valtion suuhun käännettynä kyseinen imperatiivi voisi kuulua seuraavasti: opettakaa, tai tutkikaa, ainoastaan asioita, joista on todennäköisesti hyötyä bruttokansantuotteen kasvulle. Kuten väitöskirjassani tarkastelen eri konteksteissa, tämänkaltaisiin toteamiin liitetään usein vielä vaatimus siitä, että koulutussinstitutioiden tulisi itsessään toimia kapitalististen yritysten lailla, markkinoilla kilpaillen ja taloudellista voittoa tavoitellen.

Näitä taloudellistavia ja yksinkertaistavia koulutuksellisia näkemyksiä vastaan Kitcher asettaa kirjassaan pragmatismien filosofin John Deweyn näkemyksen hyvästä elämästä kunkin osallistumisena omalla panoksellaan jaettuun ihmisyyden projektiin. Deweyn näkemykset ovat tässä yhteydessä lainaamisen arvoisia yhtenä esimerkkinä ei-taloudellistavasta tavasta ymmärtää koulutusta:

Sivilisaatiossa korkeimmalta arvottamamme asiat eivät palaudu itseemme. Ne ovat olemassa kiitos ihmisyyhteyden tekemisen ja kärsimysten, yhteisön, jonka jatkumossa olemme vain yksi ketjun osa. Vastuunamme on säilyttää, välittää, korjata ja laajentaa tätä vastaanottamaamme arvokasta perintöä, jotta jälkeemme tulevat vastaanottavat sen vuorolleen vankempaan, laajemmin tavoitettavana ja anteliaammin jaettuna, kuin se oli meille annettaessa. (Kitcher, 2022, s. 40 mukaan)

Tässä kohtaa lectiota lienee paikallaan nostaa seuraava kysymys pöydälle: miksi aloitin sen käsittelemällä Kitcherin kirjaa – etenkin, kun en ollut tätä edes lukenut silloin, kun puolustamani väitöskirja lähti painoon? Päädyin kyseiseen ratkaisuun siitä yksinkertaisesta syystä, että lukiessani Kitcherin kirjaa väitöstilaisuuteen valmistautuessani, ja nauttiessani eräistä siinä esitetyistä provokatiivisista argumenteista, palautti se elävästi mieleeni sen turhautuneisuuden tunteen, joka monin eri tavoin johti minut kirjoittamaan sen väitöskirjan, jonka kirjoitin. Erittelen seuraavaksi hieman tarkemmin mistä tässä turhautumisessa oli kyse.

Korkeakoulutuksen ja sen tutkimuksen väistämätön kontekstuaalisuus

Ensinnäkin, jos koulutuksen taloudellistaminen on niin vakava uhka koulutusinstituutioillemme kuin Kitcher esittää sen olevan – ja olen taipuvainen yhtymään hänen näkemykseensä –, niin eikö meidän tulisi tutkia mahdollisimman yksityiskohtaisesti, miten tämä tulee järjestäneeksi uudelleen ky-

seisiä instituutioita eri konteksteissa ympäri maailmaa? Tämän sijasta Kitcher tarjoilee lukijoilleen sitä samaa, mitä koulutusta käsittelevät ”suuret kirjat” niin usein tarjoilevat: lähes neljäsataa sivua enemmän ja välillä vähemmän filosofisia pohdiskeluja siitä, miten idealin koulutusjärjestelmän tulisi toimia ideaaliyhteiskunnassa. Vaikka hän esittää aikaamme hallitsevat talouden logiikat esteinä näiden idealien toteutumiselle, jää lukija loppujen lopuksi ihmettelemään, mistä näissä logiikoissa on varsinaisesti kyse. Kitcherin kunniaksi luetaan tässä kohtaa kuitenkin se, että ainakaan näitä logiikoita ei selitetä pinnallisilla viittauksilla ”uusliberalismiin”, kuten valittavan usein tapana on yliopistoja ja korkeakoulutusta käsittelevässä kriittisessä kirjallisuudessa.

Koska tätä filosofista tarkastelua tukemassa ja täydentämässä ei ole poliittisen talouden perspektiiviä, jää taloutta Kitcherin käsittelyssä ympäröimään edelleen mystinen sumuverho jonakin koulutuksen organisoinnin vaihtoehtoja rajoittavana asiana. Kitcherin argumentaatio nojaa vahvasti oletukseen Yhdysvalloissa parhaillaan käynnissä olevasta siirtymästä kohti palvelutaloutta, jonka myötä ison osan materiaalsen tuotannon työtehtävistä tulevat tekemään automatisoituneet koneet työläisten sijaan. Huomioiden hänen yleisen kriittisen asenteensa taloudelle annettavaan painoarvoon koulutuksesta käytävissä keskusteluissa, on jossain määrin ironista, että lukijalle esitetään tässä yhteydessä seuraava kysymys: ”Oletakaamme – että tämä on työn tulevaisuus maassamme. Miten formaalin koulutuksen tulisi sopeutua tähän?” (Kitcher, 2022, s. 72.) Ehkäpä yksi tapa aloittaa tähän vastaaminen olisi pohtia, paikantuvatko oletetut ongelmat palvelutaloutta edeltäneissä talouden muodoissa

juuri materiaalsen hyödykkeiden tuottamiseen materiaalisina hyödykkeinä vaiko kenties siihen, että näitä on tuotettu kapitalismin keinoin? Toisin sanoen, mitä on saatavettavissa sillä, että ei tarkenneta, mistä talouden logiikoista varsinaisesti puhumme, kun käsittelemme koulutuksen taloudellistamista?

Kuten usein on asiain laita *The Main Enterprise of the World: Rethinking Education* kaltaisten kirjojen kohdalla, tämänkin on kirjoittanut eliitti-instituutioissa koulutettu ja sittemmin akateemisen uransa tehnyt henkilö. Kitcher suoritti opintonsa Cambridgen ja Princetonnin yliopistoissa ja jatkoi vakinaisiin professuureihin muiden muassa Columbian ja Kalifornian yliopistoissa. Tämä tausta ei tietenkään itsessään mitätöi millään tavoin Kitcherin esittämiä näkemyksiä koulutuksen ideaaleista. Moni varmasti sanoisi, että se päinvastoin validoi näitä. Uskon tämän taustan kuitenkin ilmenevän niin siinä, mitä ongelmia Kitcher pitää pohtimisen arvoisina, kuin myös hänen niihin esittämisessä ratkaisuisaan. Vaikka Kitcher on toki tietoinen niistä erilaisista materiaalsista realiteeteista, joissa koulujen ja yliopistojen on toimittava – niin Yhdysvaltojen sisällä kuin sen ulkopuolellakin –, tämä ei estä häntä artikuloimasta kaikille yhteisiä koulutuksellisia ideaaleja. Ideaaleja, joita koulutuslaitosten toivotaan edistävän yhteisellä matkallaan kohti Deweyn ajattelusta johdettua ideaaliyhteiskuntaa. Kyseistä matkaa jouduttaakseen Kitcher peräänkuuluttaa keppejä ja porkkanoita sekä väestönkasvun rajoittamiseen tähtäävää politiikkaa. Kaiken tämän hän tekee pysähtymättä pohtimaan argumenttiansa ja ajamiensa yhteiskunta- ja koulutusmallien mahdollisia epädemokraattisia piirteitä tai globaalin koulutusmaailman sisäisiä keskinäisriippuvuuksia ja yhteen kietoutumia. Joku voisi sanoa,

että tämä on se hinta, joka on maksettava, jotta voi ottaa osaa koulutusta koskevaan vakavaan filosofiseen pohdintaan. Jos näin olisikin, niin poliittisen talouden koulutuksellisiin kysymyksiin tarjoama vaihtoehtoinen perspektiivi tulee mielestäni entistäkin arvokkaammaksi. Vai haluammeko edelleenkin uskoa koulutusta koskeviin yhden koon globaaleihin malleihin, saatikka sellaisiin, jotka on kuviteltu globaalien pohjoisten lokoisissa akateemisissa nojatuoleissa?

Korkeakoulutuksen poliittinen talous jälkifoundationalistisesta perspektiivistä käsin

Väitöskirjani, *Contingent Logics of Capitalism in Contemporary Academia: A Case for a Post-foundational Political Economy of Higher Education* (Sundell, 2023), koostuu johdantoluvusta ja neljästä julkaistusta tutkimusartikkelista. Johdantoluvussa erittelen laulaista jälkifoundationalistista diskurssi-teoreettista perspektiiviä, jonka varaan väitöskirjani suurelta osin rakentuu, sekä tapoja, joilla tämä on tullut viitoittaneeksi tapaan hahmottaa poliittista taloutta, mukaan lukien korkeakoulutuksen poliittista taloutta. Suhteutan johdantoluvussa väitöskirjan tutkimusartikkelit niin tähän teoreettiseen perspektiiviin kuin myös toisiinsa ja pohdin lisäksi omaa tutkijan positionaalisuuttani väitöskirjani kontekstissa. Asemoin teoreettisen lähestymistapani johdantoluvussa lisäksi suhteessa kahteen vaihtoehtoiseen kriittiseen poliittisen talouden kentältä löytyvään teoreettiseen lähestymistapaan, jälkigranssilaiseen kansainväliseen poliittiseen talouteen ja kulttuuriseen poliittiseen talouteen. Vaikka väitöskirjani nojaakin vahvasti jälkifoundationalis-

tiseen diskurssiteoriaan, esitän siinä tätä kohtaan myös immanentin kriittikin koskien erityisesti sitä, miten teorian piirissä on tullut tavaksi ohittaa poliittinen talous tutkimuskohteena. Väitän tässä yhteydessä, että kyseinen teoria itsessään ei tarjoa mitään oikeutusta tälle valitettavalle poliittisen talouden sivuuttamiselle – päinvastoin se tarjoaa koherentin vaihtoehdon edellä mainituille poliittisen talouden ja maailmanpolitiikan lähestymistavoille.

Mitä tulee väitöskirjani sisältämiin tutkimusartikkeleihin,² ensimmäinen näistä, ”Fuzzy Privatization and Decline of Democracy at the University of Helsinki” (Sundell & Teivainen, 2017) on kirjoitettu yhdessä professori Teivo Teivaisen kanssa. Tutkimme artikkelissa omaa alma materiamme, Helsingin yliopistoa, ja erityisesti niitä argumentatiivisia strategioita ja taloutta koskevia oletuksia, joita ilmeni vuoden 2009 yliopistolakiin kytkeytyneissä keskusteluissa yliopiston statuksesta joko julkisena tai yksityisenä instituutiona. Vuoden 2009 yliopistolaki muutti yliopiston aikaisemman julkisen statuksen joksikin vaikeammin määriteltävissä olevaksi, kuin myös kiistanalaisemmaksi. Artikkelissa näytämme, miten *yksityisen* ja *yksityistämisen* kaltaisten käsitteiden poliittinen luonne mahdollistaa niiden strategisen käytön sekä miten osassa strategisen käytön tavoista keskeistä ei ole ainoastaan, *miten* ne määritellään vaan myös *milloin* tämä tehdään. Käsittelemme artikkelissa lisäksi muutoksia suomalaisten yliopistojen julkisessa rahoituksessa ja näiden mahdollisia seurauksia demokraattiselle päätöksenteolle yliopistoissa.

Toisessa artikkelissa, ”Toward a Post-Foundational Political Economy: Economism and Private Property as Capitalism Contingent Foundations” (Sundell, 2021a),

analysoin, miten laulaisten jälkifoundationalistiseen diskurssiteorian piirissä on käsitelty, tai oltu käsittelemättä, poliittista taloutta. Näytän artikkelissa, miten poliittista taloutta on yhtä kaikki mahdollista teoretisoida ja tutkia tästä teoreettisesta perspektiivistä käsin. Tähän liittyen argumentoin artikkelissa sen puolesta, että taloudellistamisen ja omistusoikeuden käsitteet tarjoavat lupaavan alkupisteen jälkifoundationalistisen poliittisen talouden kehittämisessä uutena teoreettisena lähestymistapana nykykaisen kapitalismin analysoimiseksi kriittisestä perspektiivistä käsin.

Kolmannessa artikkelissa, ”Political Economy of Plan S: A Post-Foundational Perspective on Open Access” (Sundell, 2021b), tutkin akateemisen julkaisu toiminnan taloudellisia perustoja Plan S -aloitteen kontekstissa. Plan S on eurooppalainen aloite institutionalisoida tietty tulkinta avoimesta julkaisemisesta oletusarvoksi alueellisesti ja jopa globaalisti. Tarkastelen artikkelissa avoimelle julkaisemiselle aloitteen kontekstissa annettuja kilpailevia merkityksiä ja erityisesti näihin sisältyviä omistusoikeuden eri muotoja koskevia oletuksia. Osoitan artikkelissa, kuinka vallalla olevat avoimen julkaisemisen muodot palvelevat globaalisti eriarvoisten tieteellisen tiedontuotannon rakenteiden uusintamista, sekä kyseenalaistan Plan S -aloitteesta esitettyjä näkemyksiä julkaisu toimintaa radikaalisti muokkaavana aloitteena. Väitänkin artikkelissa, että Plan S on osaltaan työntänyt syrjään radikaalimpia avoimen julkaisemisen muotoja tuottamamme tieteellisen tiedon mahdollisia jakamisen tapoja käsittelevistä keskusteluista.

Neljännessä artikkelissa, ”Capitalism in Academia and the Theory of Academic Capitalism: Political Economy of Higher Education in the Hashemite Kingdom of Jordan”

(Sundell, 2022), tarkastelen korkeakoulutuksen poliittista taloutta Jordaniassa keskittyen sen kapitalistisiin voittoja tavoitteleviin elementteihin sekä näiden yhteyksiin Persianlahden maiden pääomiin. Pohdin artikkelissa näiden seurausdemokraattiselle päätöksenteolle, tai sen puutteelle, jordanialaisissa yliopistoissa ja niitä koskien. Toisin kuin vaikutusvaltainen korkeakoulututkimuksen kentälle sijoittuvan akateemisen kapitalismin teorian piirissä on esitetty, väitän artikkelissa, että jordanialaisia yksityisiä yliopistoja tulee tutkia kapitalistisina yrityksinä. Esitän artikkelissa myös kysymyksen siitä, tarvitsemeko todella erityisen akateemisen kapitalismin teorian analysoidaksemme kapitalismia akatemiassa.

Kokonaisuutena väitöskirjani peräänkuuluttaa nyansoidumpaa ja kontekstuaalisempaa ymmärrystä korkeakoulutuksen taloudellisista perustoista sekä näiden perustojen kontingentin olemuksen huomioimista niitä koskevassa tutkimuksessa. Tämä kontingenssi pätee myös korkeakoulutukseen itseensä sekä sen suhteisiin omiin taloudellisiin perustoihinsa. Näistä syistä väitöskirjani ei keskitykään niinkään sen analysoimiseen, mitä yliopisto ja talous tarkoittavat, vaan pyrkimyksenäni on eritellä, miten nämä ovat tulleet tarkoittamaan niin teoriasa kuin kussakin väitöskirjani käsittelemässä tutkimuskontekstissa. Toivon, että väitöskirjani onnistuu vakuuttamaan lukijansa monien toisistaan merkittävästi eroavien akateemisten maailmojen olemassaolosta – maailmojen, joissa me akateemiset toimijat saamme ja joudumme tavoittelemaan tieteellisiä pyrkimyksiämme, – kuin myös niiden vielä lukuisempien mahdollisten akateemisten maailmojen, jotka voisivat olla todellisuuttamme. Toivonkin väitöskirjani omalta osaltaan vastaavan seuraavaan Edward

Saidin kutsuun, jolla tutkimukseni myös avaan:

Yliopistot ovat olemassa reaali maailmassa, vaikkakin kukin yliopisto, kuten olen ehdottanut, on olemassa omassa erityisessä maailmassaan, jolla on täysin oma historiansa ja sosiaalinen ympäristönsä. – – Kuinka paljon parempi onkaan ottaa nämä todellisuudet huomioon kuin puhua akateemisesta vapaudesta huolettomasti ja kepeästi, ikään kuin todellinen vapaus voisi jatkua ja kerän toteututtuaan jatkaa vallitsemistaan ilman pelkoa ja vailla huolia. (Said, 1991, s. 15)

Kuten väitöskirjassani esitän, nämä moninaiset todellisuudet taipuvat jäädä unholaan siinä vaiheessa, kun otamme annettuna, että yliopistojen ja niissä tapahtuvien aktiviteettien tulisi olla linjassa Talouden kanssa³ tai että Talous jopa determinoi niitä. Viimeisen naulan arkkuun tarjoaa sitten oletus siitä, että Talous on yhtä kuin kapitalistinen talous niin kuin se on tällä hetkellä olemassa. ■

Viitteet

- 1) Koko teksti, mukaan lukien sen sisältämät suorat lainaukset, on oma suomennokseni Helsingin yliopistossa 4.3.2023 järjestetyssä väitöstilaisuudessa englanniksi esittämästäni lectio praecursoriasta.
- 2) Kaikki väitöskirjan artikkelit on julkaistu Open Access -lisenssillä ja ovat näin vapaasti luettavissa verkossa.
- 3) Iso alkukirjain korvaa tässä englanninkielisessä lectionissa käyttämäni määräisen muodon 'the economy', joka vuorostaan viittaa Timothy Mitchellin (2002, s. 81) tapaan ymmärtää määräisen muodon ilmestymisen talouden käsitteen yhteyteen yhdeksi perustavanlaatuisimmista 1900-luvulla tapahtu-

neista intellektuaalisista ja poliittisista muutoksista.

Lähteet

- KITCHER, P. (2022). *The main enterprise of the world: rethinking education*. Oxford University Press.
- MITCHELL, T. (2002). *Rule of experts: Egypt, techno-politics, modernity*. University of California Press.
- SAID, E. W. (1991). Identity, authority, and freedom: the potentate and the traveler. *Boundary 2*, 21(3), 1–18. <https://doi.org/10.2307/303599>
- SUNDELL, T. (2021a). Toward a post-foundational political economy: economism and private property as capitalism's contingent foundations. *New Political Science*, 43(1), 6–29. <https://doi.org/10.1080/07393148.2021.1873680>
- SUNDELL, T. (2021b). Political economy of plan S: a post-foundational perspective on open access. *Political Research Exchange*, 3(1), 1934049. <https://doi.org/10.1080/2474736X.2021.1934049>
- SUNDELL, T. (2022). Capitalism in academia and the theory of academic capitalism: political economy of higher education in the Hashemite kingdom of Jordan. *Middle East Law and Governance*, 15(2), 173–196. <https://doi.org/10.1163/18763375-15020002>
- SUNDELL, T. (2023). *Contingent logics of capitalism in contemporary academia: a case for a post-foundational political economy of higher education* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Helda. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-8818-2>
- SUNDELL, T. & TEIVAINEN, T. (2017). Fuzzy privatization and decline of democracy at the University of Helsinki. *World Social and Economic Review of Contemporary Policy Issues*, 8, 79–92.